

واحد اصفهان

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته: فقه و اصول

عنوان

نقش فقه در تربیت اجتماعی با تأکید بر نظرات امام خامنه‌ای

استاد راهنما

حجه الاسلام و المسلمین دکتر جواد سلیمیان

دانش‌پژوه

سید محمدفیض

سال ۱۴۰۳

کتابخانه

❖ مسؤولیت مطالب مندرج در این پایان‌نامه به عهده نویسنده می‌باشد.

❖ هرگونه استفاده از این پایان‌نامه با ذکر منبع بلامانع است و نشر آن در داخل کشور منوط به اخذ

مجوز از جامعه المصطفی‌العالمیه است.

تقدیم به:

- پیشگاه ایزد منان جل جلاله؛
- پیامبر گرامی اسلام ﷺ؛
- حضرت بقیه الاعظم ارواحنا فداء؛
- تقدیم شهدای کربلا علیهم السلام و شهدای اسلام که همه هستی‌شان را برای دین و در راه خداوند فدا نمودند؛

- ولی امر مسلمین نائب امام زمان حضرت امام خامنه‌ای دام ظلّه الوارف؛
- اساتید و بزرگانکه در راستای علم و عمل زحمت می‌کشند؛
- مادرم که در راه علم و اهل بیت جدایی‌ام را تحمل کرد؛
- همسرم که بسیار همکاری نموده؛
- همچنین این تحقیق را به والد مرحومم تقدیم می‌نمایم.

تشکر و قدردانی

حمد و ستایش خداوند را که آسمانی، آسمان دیگر را و زمینی، زمین دیگر را، از دید او نمی‌پوشاند و درود و سلام بر محمد و آل محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ که درباره نقش فقه در تربیت اجتماعی با تأکید بر نظرات امام خامنه‌ای، این تحقیق ناچیز به انجام موفق نمود، از آنجا که در تدوین این تحقیق از رهنمودهای مشفقانه استاد ارجمند حجت الاسلام والمسلمین آقای دکتر جواد سلیمیان زیدعزه استفاده نموده، کمال تقدیر و تشکر دارم، همچنین مشاور و استاد محترم حجة الاسلام والمسلمین برقی کار و از گروه فقه و معارف و از ریاست محترم جامعه المصطفی العالمیه واحد اصفهان سپاس و قدردانی می‌نمایم و برای این بزرگواران موفقیت روزافزون را در سنگرهای علم و عمل به دین محمدی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، از پیشگاه ایزدمنان مسئلت دارم.

چکیده

از آنجا که قرآن مجید برای هدایت بشر نازل شده است و از این کتاب راهنما باید هدایت بگیرد و خود را انسان سازی کند و زندگی را مطابق با قرآن سپری کند، لذا کامل ترین زندگی آن شخص است که عامل به قرآن باشد تربیت اجتماعی عرصه‌ای مهم از مسائل نوپیدای فقهی است که بیان حکم فقهی آن لازم است. در این میان قواعد فقهی اجتماعی نقش ویژه‌ای در توانمندی فقه برای پاسخگویی به مسائل نو دارد. این قواعد مستند معتبر اثبات احکام فقهی هستند. از همین رو تحلیل تدوین و تنظیم قواعد فقهی به خصوص با توجه به تأثیر عنصر زمان و مکان در اجتهاد برای کمک به استنباط حکم فقهی ضرورتی فقهی است. این پژوهش تلاشی در جهت بررسی حکم فقهی تربیت اجتماعی مبتنی بر نظام قواعد فقه به شیوه متعارف فقهی، در دو دسته معاملات و عبادات است و در میان ادله قابل استناد فقهی افزون بر قواعد فقه فردی، قواعد فقه اجتماعی نیز وجود دارد و طبق مفاد قواعد عامه مذکور، مسئولیت اجتماعی به شکل عام و در خصوص تربیت اجتماعی در چارچوب احکام اولیه ولایی و حکومتی و همچنین عبادات و وظیفه حکومت، خانواده، عالمان و عموم جامعه است.

کلید واژه: معاملات، عبادات، امام خامنه‌ای، فقه، تربیت، تربیت اجتماعی.

فهرست مطالب

مقدمه	۱
۱. تشریح و بیان موضوع	۱
۲. سولات تحقیق	۲
۱-۲. سوال اصلی	۲
۲-۲. سوال‌های فرعی	۲
۳. فرضیه یا فرضیه های تحقیق	۳
۴. هدف تحقیق	۳
۵. ضرورت تحقیق	۳
۶. پیشینه تحقیق	۳
۷. ساختار تحقیق	۵
۸. روش تحقیق	۵
فصل اول: مفاهیم و کلیات	۶
گفتار اول: مفاهیم	۷
۱. مفهوم فقه	۷
۱-۱. در لغت	۷
۱-۲. در اصطلاح	۹

۱۰.....	۳-۱. در اصطلاح فقیهان و اندیشمندان دین
۱۰.....	۲. مفهوم تربیت
۱۰.....	۲-۱. در لغت
۱۱.....	۲-۲. در اصطلاح
۱۱.....	۲-۳. در نگاه اندیشمندان
۱۲.....	۳- اجتماعی
۱۲.....	۳-۱. در لغت
۱۳.....	۳-۲. در اصطلاح
۱۶.....	گفتار دوم: کلیات
۱۶.....	۱. زندگی نامه امام خامنه‌ای
۱۸.....	۲. شخصیت علمی و فرهنگی
۱۸.....	۲-۱. تحصیل در مشهد
۱۹.....	۲-۲. حوزه نجف
۱۹.....	۲-۳. حوزه قم
۱۹.....	۲-۴. بازگشت به مشهد
۲۰.....	۲-۵. تدریس درس خارج
۲۰.....	۳. شخصیت ادبی
۲۱.....	۴. آثار

۵. حیات سیاسی و اجتماعی ۲۲

فصل دوم: نقش عبادات بر تربیت اجتماعی با تاکید بر نظرات امام خامنه‌ای ۲۷

۱. وضو ۲۸

۲. دعا ۲۹

۳. کسب و کار ۳۹

۴. نماز جماعت ۴۰

۱-۴. دوری از فحشا و منکر ۴۲

۲-۴. موجب الفت ۴۸

۵. روزه ۵۲

۱-۵. مساوات و برادری ۵۴

۲-۵. احترام گذاشتن ۶۰

۳-۵. کاهش جرایم ۶۰

۴-۵. همدردی با بینوایان ۶۱

۵-۵. آرامش قلوب ۶۴

۶. امر به معروف و نهی از منکر ۶۶

۱-۶. حلال شدن درآمدها ۶۶

۲-۶. گرفتن حق ۶۷

۷. انفاق ۶۷

۶۸..... ۱-۷. پیشگیری از هلاکت جامعه

۷۰..... ۲-۷. نجات

۷۳..... ۸. حج

۷۷..... ۱-۸. سامان‌بخشی و اصلاح امور مردم

۸۴..... ۲-۸. وحدت و انسجام

۹۰..... ۳-۸. برابری و مساوات

۹۳..... ۴-۸. امنیت اجتماعی

۹۷..... ۹. خمس

۹۸..... ۱-۹. طهارت مال

۱۰۰..... ۲-۹. طهارت روح

۱۰۱..... ۱۰. زکات

۱۰۲..... ۱-۱۰. ازدیاد رزق

۱۰۴..... ۲-۱۰. ریشه‌کن کردن فقر در جامعه

فصل سوم: نقش احکام فقهی باب معاملات در تربیت اجتماعی با تاکید بر نظرات امام خامنه‌ای

۱۰۷.....

۱۰۸..... مقدمه

۱۰۹..... ۳. وقف

۱۱۰..... ۱-۳. فقرزدایی و عدالت اجتماعی

۱۱۴	۲-۳. ارائه آموزش
۱۱۶	۳. نکاح
۱۱۷	۱-۴. ایجاد و تکثیر نسل
۱۲۱	۲-۴. پوشش برای کاستی‌ها و تکامل
۱۲۴	نتیجه‌گیری
۱۲۵	منابع و مآخذ
۱۳۴	Abstract

مقدمه

خداوند متعال، برای هدایت بشریت انبیاء را فرستاد و نعمت گرانبها مثل عقل و حکمت برای هدایت اعطا نموده است، پیامبران را فرستاد تا انسان را از گمراهی، جهل، خود پسندی، کبر باز دارند و به صراف مستقیم راهنمایی بکنند و این نعمت هدایت بشریت را آن گاه به اتمام و اکمال رساند که خاتم المرسلین و برگزیده، آنان را همراه با کامل ترین دین و جاودانه ترین کتاب به عنوان آخرین پیامبر خویش انتخاب نمود که مجسمه مکارم اخلاق بود که همه مردم عرب، سیرت و اخلاق خوب او به زبان آوردند.

۱. تشریح و بیان موضوع

برخورداری یکسان همه‌ی انسان‌ها از امتیازات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، مدنی و حقوق شهروندی از بنیان‌های اصلی موفقیت جامعه و ماندگاری نظام سیاسی آن جامعه خواهد بود. توسعه

تربیت اجتماعی و نیز روشن کردن محدوده‌ی آن، رابطه عمیق و بسیار نزدیک با شکوفایی جامعه و نیز نابودی آن دارد. به همین خاطر است که نظام‌های سیاسی جهانی، پیشنهادهایی را در جهت اجرای تربیت اجتماعی، ارائه داده‌اند که به دلیل محدودیت بینش و تفکر طراحان، آن پیشنهادهای عملاً کاری از پیش نبرده و در نهایت با شکست مواجه شده‌اند.

در این میان اسلام به عنوان آخرین و کامل‌ترین آیین و حیانی، از طریق جعل احکام عبادی و معاملات کوشیده است تا تربیت اجتماعی انسان‌ها را تحت تأثیر قرار داده و ریشه‌کن کردن جهل و جهالت قدم‌های بزرگی بردارد.

مقام معظم رهبری امام خامنه‌ای به عنوان شخصیتی معنوی و رهبری مقتدرانه‌ای که بر کل جهان اسلام دارند می‌توانند به عنوان یک الگو و نمونه کامل برای همه‌ی مسلمانان قرار گیرند و سخنان ایشان درباره‌ی آثار و برکات عبادات و معاملات بر تربیت اجتماعی انسان‌ها مورداستفاده قرار گیرد.

۲. سولات تحقیق

۲-۱. سوال اصلی

نقش فقه در تربیت اجتماعی با تأکید بر نظرات امام خامنه‌ای چگونه بیان شده است؟

۲-۲. سوال‌های فرعی

۱. تأثیر احکام فقهی باب عبادات در تربیت اجتماعی چیست؟

۲. تأثیر احکام فقهی باب معاملات در تربیت اجتماعی چیست؟

۳. فرضیه یا فرضیه های تحقیق

تمام احکام فقهی باب عبادات و معاملات به گونه ای بر تربیت اجتماعی اشخاص تأثیر بسزایی دارند و این تأثیرات در کلام مقام معظم رهبری نیز مشهود است و در سخنرانی ها و عبارات آن تأثیرات را برمی شمردند.

۴. هدف تحقیق

هدف از این تحقیق آشنایی هر چه بیشتر و بهتر با افکار و اندیشه های مقام معظم رهبری و همچنین آشنایی با احکام فقهی باب عبادات و معاملات و تأثیر آن ها بر تربیت اجتماعی انسان ها است.

۵. ضرورت تحقیق

با توجه به اینکه فقه و تربیت هر دو جنبه مختلفی دارند اما قرآن و عترت به آیه عنوان توجه بیشتری دارند چون این مصلح بودن جامعه و بشریت است و لازم شد که نقش فقه در تربیت اجتماعی تأکید بر نظرات امام خامنه ای بررسی شود که او یکی از بزرگ ترین و ممتاز ترین شاگرد مکتب اهل بیت و پس از ائمه هدی الگویی و نمونه اخلاق و تربیت برای جامعه و بشریت می باشد که از لحاظ پژوهش مظلوم هستند و از حیات و سخنان ایشان نکته فقه و تربیت استخراج شود تا جهان اسلام بویژه مذاهب رقیب توجه کنند.

۶. پیشینه تحقیق

اندیشمندان مسلمان از زاویه نگاه خود به کلام معصومین و آیات قرآن نگرینده اند و سعی کرده اند تا مسائل روز جامعه اسلامی را با نگاه تربیتی و با تمرکز بر دوره کودکی و نوجوانی پاسخ دهند؛ اما آنچه جای خالی است و بسیار به چشم می آید تحلیلی موشکافانه از نیازهای جامعه اسلامی رکت آن به

سمت تمدن نوین اسلامی بود. آنچه دغدغه مندان عرصه تربیت را به سوی مطالعه دقت، فهم تفکر و تحقیق در دیدگاه های رهبر فرزانه انقلاب درباره تربیت میکشاند نگاه جامع ایشان به اتفاقات و مسائل است.

حضرت آیت الله خامنه ای در جایگاه یک دیده بان منظرهایی را دیده و وسعتهایی را یافته است که در نگاه غیر او یا نمی توان به آن ها دست یافت، یا بسیار اندک و حتی نادر است. از سوی دیگر، دیدگاه عمیق و جامع ایشان درباره اسلام و انس فزاینده با وحی و تسلط کم نظیر بر منابع وحیانی سبب می شود که هیچ یک از فعالان تربیتی از بررسی و مطالعه دیدگاه های ایشان بی نیاز نباشد

این نوشتار در نظر دارد تا در منظر مقام معظم رهبری پس از تبیین ضرورت بحث از تربیت اجتماعی، نشان دهد.

که:

۱. تعلیم یعنی فرایند علم آموزی با تربیت به معنای پرورش و استکمال تدریجی و به فعلیت رساندن استعداد های درونی انسان، چه نسبتی دارد.

۲. اهداف تعلیم و تربیت و عوامل و ن هادهای مؤثر در آن دو کدامند.

انسان تا در میدان تعلیم و تربیت گام نهد، توانایی هایش از مرحله نهان و نهفته به مرحله فعلیت و شکوفایی نمی رسد و از سیر حرکت تکاملی محروم می ماند. از این رو، باید به صورت دقیق و حساب شده برای تعلیم و تربیت جامعه برنامه ریزی کرد؛ به گونه ای که جنبه آلی و ابزاری بودن تعلیم برای تزکیه و تربیت لحاظ گردد و همه استعدادهای جسمی، روحی، عاطفی و عقلی انسان ها به صورت همسان و مناسب پرورش داده شود.

چنین میدان وسیعی نیاز به راهبری مصلح دارد که خود عمری در راه فراگیری علم و کسب فضایل طی کرده باشد و مهمتر آنکه در درک مفاهیم وحیانی و تطبیق آن بر مصادیق عصر کنونی، تکیه-گاه والایی داشته باشد. به همین سبب، این نوشتار به جست‌وجوی دیدگاه‌های رهبر معظم انقلاب اسلامی پرداخته است تا از رهنمودهای ایشان توشه راه برداشته شود.

۷. ساختار تحقیق

سرفصل‌های این تحقیق و زمان بندی انجام آن...

این تحقیق سه فصل دارد

فصل اول کلیات و مفاهیم

فصل دوم.. آثار عبادات بر تربیت اجتماعی....

فصل دوم.. تاثیر احکام و آداب معاملات در تربیت اجتماعی بر نظرات امام خامنه‌ای

۸. روش تحقیق

این پژوهش از نوع پژوهش‌های بوده که از جهت جمع‌آوری منابع کتاب‌خانه‌ای و دیجیتالی استفاده شده و منا این پژوهش روش تحلیل توصیفی به بررسی نقش فقه در تربیت اجتماعی با تأکید بر نظرات امام خامنه‌ای پرداخته می‌شود.

فصل اول: مفاهیم و کلیات

گفتار اول: مفاهیم

۱. مفهوم فقه

۱-۱. در لغت

فقه در لغت، به معنای دانستن و فهمیدن است.^۱ به معنای درک کردن چیزهای مخفی نیز آمده است.^۲ راغب در مفردات، آن را پی بردن از معلومات حاضر به معلومات غایب معنا کرده است و دلالت بر نوع می‌کند، آنچه مهم است.^۳

^۱ اسماعیل بن حماد جوهری، الصحاح (للجوهری)، احمد عبدالغفور عطار، ج ۶، ص ۴۴۲۳؛ محمد بن یعقوب فیروزآبادی، القاموس المحیط، ج ۲، ص ۴۸۲؛ احمد بن فارس ابن فارس، معجم مقاییس اللغة، عبد السلام محمد هارون، ج ۲، ص ۲۲۴.
^۲ جمال عبدالناصر، موسوعه الفقه الاسلامی «المعروف به موسوعه جمال عبدالناصر الفقهیه»، ج ۱، ص ۲.
^۳ حسین بن محمد راغب اصفهانی، مفردات ألفاظ القرآن، صفوان عدنان داوودی، ص ۴۴۴.

فقه در لغت به معنای فهم، آگاهی و دانایی آمده است،^۱ خواه مربوط به دین باشد و یا علوم دیگر^۲ در کتاب لسان العرب معنای «فقه» فراتر از مطلق دانستن است و منظور از آن علم و دانستن است که همراه با دقت و نظر و استنباط باشد و به معنای درک کردن چیزهای مخفی و فهم عمیق نیز آمده است.^۳

در قرآن کریم نیز از کلمه فقه و مشتقات آن، کم و بیش همین معانی لغوی اراده شده است. برای مثال به ذکر دو مورد اکتفا می‌کنیم:

۱. فهم چیزهای دقیق یا مخفی: «وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ؛ و هیچ چیز نیست مگر آنکه شاکرانه او را تسبیح می‌گوید ولی شما تسبیح آنان را در نمی‌یابید».^۴
۲. مطلق فهم و درک: «قَالُوا يَا شُعَيْبُ مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ؛ گفتند ای شعیب بسیاری از آنچه می‌گویی در نمی‌یابیم».^۵

کلمه «فقه» در قرآن کریم، به معنای تدبّر تعمق و فهم عمیق به کار رفته است.^۶

همین مفهوم گسترده برای فقه در روایات نیز به چشم می‌خورد. به‌عنوان نمونه، امام صادق (علیه السلام) می‌فرماید: «إِذَا أَرَادَ اللَّهُ بَعْدَ خَيْرٍ فَقَّهَهُ فِي الدِّينِ؛ هرگاه خداوند خیر و سعادت بنده ای را بخواهد او را در دین، بصیر و آگاه می‌گرداند».^۷

۱. علی‌اکبر قرشی بنابی، قاموس قرآن، ج ۵، ص ۱۹۷.

۲. خلیل بن احمد فراهیدی، العین، ج ۳، ص ۳۷۰.

۳. محمد بن مکرم ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۰، ص ۳۰۵.

۴. سوره اسراء، آیه ۴۴.

۵. سوره هود، آیه ۹۱.

۶. سوره منافقون، آیات ۳-۷؛ سوره انعام، آیه ۶۵؛ سوره انعام، آیه ۹۸؛ سوره اسراء، آیه ۴۴.

۷. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی (اسلامیه)، ج ۱، ص ۳۲.

پیامبر اکرم ﷺ می‌فرماید: ما عبداللهُ بَشِيٍّ أَفْضَلُ من فقهه في دينة؛ خداوند به چیزی برتر از بصیرت یافتن در دین او عبادت و پرستش نشده است.^۱

بنابراین، «فقه» در لسان قرآن کریم و روایات اسلامی مفهومی گسترده دارد و عبارت از شناختی عمیق و وسیع نسبت به همه معارف دینی و دستورهای اسلامی است و به بخش خاصی اختصاص ندارد.

۱-۲. در اصطلاح

فقه در اصطلاح علم به احکام شرعی فرعی یا تحصیل وظایف عملی از ادله‌ی تفصیلی آن است^۲ که قید «شرعی» احکام عقلی (مانند احکام مطرح در فلسفه)، قید «فرعی»، مسائل اعتقادی و اصول عقاید (که در علم کلام مطرح است)، قید «تفصیلی» علم مقلد به احکام از تعریف فقه خارج می‌کند؛ زیرا مقلد ممکن است عالم به احکام باشد، اما علم او ناشی از دلیل تفصیلی و خاص هر کدام از احکام نیست، بلکه از یک دلیل اجمالی - یعنی حجیت رأی مجتهد برای او در تمام احکام - سرچشمه می‌گیرد، ولی مجتهد عالم به احکام با استناد به ادله‌ی تفصیلی آن‌ها است.^۳

فقه یکی از شاخه‌های علوم دینی و عبارت است از علم به احکام شرعی از طریق استنباط و اجتهاد البته برخی معتقدند مفهوم فقه مشخص است و نیاز به تعریف ندارد ولی به طور کلی فقه، مجموعه‌ای از قوانین، دستورات و امر و نهی‌هایی است که فقیه از منابع و ادله تفصیلی آن استنباط کرده و موضع عملی بندگان را در برابر خالق رقم می‌زند و به آن‌ها می‌آموزد که چه عکس‌العملی در مقابل مولای حقیقی‌اش داشته باشند که همان معنای لغوی آن است.

۱. محمدباقر مجلسی، بحار الأنوار، ج ۱، ص ۲۱۳.

۲. ابوحیب سعدی، القاموس الفقهي لغة و اصطلاحا، ص ۲۸۹.

۳. علی مشکینی اردبیلی، اصطلاحات الأصول و معظم أبحاثها، ص ۱۸۱.